

Een onderzoek naar emotionele en cognitieve ontwikkeling van toekomstige leerkrachten

Expliciete scholing rondom racisme

Inti Soeterik, Fadie Hanna en Tugba Öztemir

“Lieve collega, naast dat je een warme, goed gehumeurde en betrokken leerkracht bent, zal je waarschijnlijk ook onbewust racistische vooroordelen hebben en daarnaar handelen. Dit vind je vast niet fijn om te vernemen en we kunnen ons goed voorstellen dat jij ons nu beticht van vooringenomenheid, immers we kennen je niet eens. Dat snappen wij: niemand die wij kennen vindt het prettig om gewezen te worden op het hebben van racistische vooroordelen en het handelen op basis van racistische opvattingen. Toch veronderstellen gerenommeerde nationale (bijv. Philomena Essed en Gloria Wekker) en internationale (bijv. Christine Sleeter en Gloria Ladson-Billings) onderzoekers dat wij allemaal racistische ideeën bezitten waar vanuit wij (ook onbewust en onbedoeld) communiceren en ons gedragen.”

Het hebben van racistische vooroordelen is niet natuurlijk, maar aangeleerd. Racistische vooroordelen zijn door de eeuwen heen gecreëerd en gereproduceerd door alledaagse uitwisselingen via media (bij. krant, tv en Internet) onderwijs (bijv. geschiedenis- en maatschappijleerboeken) en via het dagelijkse gesprek met anderen (bijv. de leraar en de opvoeders). Dit houdt in dat wij racistische vooroordelen aangeleerd en geïnternaliseerd hebben en deze tegelijk ook (vaak onbewust en onbedoeld) doorgeven. Hiermee spelen wij dus ook een rol in het reproduceren van racistische structuren. De kansen van mensen niet behorend tot de dominante groep worden daardoor in verschillende domeinen van het leven zoals het onderwijs, de arbeids- en de huizenmarkt systematisch en structureel beperkt (lees bijv. van de Werfhorst & Van Hest, 2019).

Bovengenoemde onderzoekers (Essed, Wekker, Sleeter en Ladson-Billings) geven gelukkig ook aan dat een intensieve training expliciet gericht op racisme en gerelateerde onderwerpen handelen op basis van vooroordelen kan verminderen. In dit artikel richten we ons op de opbrengsten van de module ‘Leerkrachtvaardigheden’ van de Universitaire Pabo van Amsterdam, die expliciet en wekelijks stilstaat bij racisme in het basisonderwijs. Omdat nog niet veel lerarenopleidingen en nascholingstrajecten in Nederland en Vlaanderen dit doen en er best veel scepticisme en angst rondom dit thema heerst, leek het ons belangrijk deze speci-

fieke module van onze eigen opleiding onder de loep te nemen en de bevindingen hiervan met het onderwijsveld te delen. Dit in de hoop dat andere opleidingen en nascholingstrajecten ook expliciet en structureel stil gaan staan bij deze onderwerpen.

Hoe kan de antiracistische cognitieve en emotionele ontwikkeling van leerkrachten in opleiding binnen deze module gekarakteriseerd worden? Naast het zicht krijgen op deze ontwikkeling, was het doel te begrijpen hoe cursusinhoud deze ontwikkeling beïnvloedt.

TOEKOMSTIGE LEERKRACHTEN TIJDENS HUN BEWUSTWORDINGS PROCES OVER RACISME

Ons onderzoek is uitgevoerd tijdens een module op de Universitaire Pabo van Amsterdam. De meerderheid van de studenten die de module gevolgd heeft, zijn etnisch Nederlandse jonge vrouwen opgegroeid en woonachtig buiten Amsterdam. Gedurende de zeven weken van de module hebben zij wetenschappelijke artikelen en hoofdstukken uit boeken gelezen, documentaires en online lezingen gekeken en muziek beluisterd (zie een selectie hiervan in het kader 'De Module' onderaan).

In de zeven weken werd ingegaan op vijf complexe onderwerpen: *ras*, *racisme*, *verlicht racisme (enlightened racism)*, *wit privilege* en *(de)kolonialiteit*. Studenten hielden elke week een gedachtenboek bij waarin zij reflecteren op door ons geformuleerde vragen. In week 1 en week 7 werd studenten gevraagd in hun gedachtenboek te reageren op een casus (zie kader 'De Casus'). Voor het onderzoek zijn van 24 studenten de gedachtenboeken en de reflecties op de casus geanalyseerd. Het vertrekpunt voor de analyse was het model van cognitieve en emotionele ontwikkeling, ontworpen door collega's uit Nieuw-Zeeland (Andreotti et al., 2014). Zij beschrijven in dit model dat studenten die leren over racisme gelijktijdig een emotionele en een cognitieve ontwikkeling doormaken. Studenten leren niet alleen theorie over racisme en gerelateerde onderwerpen, maar maken ook een persoonlijk vormingsproces door.

DRIE COGNITIEVE/EMOTIONELE ONTWIKKELINGSPATRONEN

Aan het eind van de module hadden alle studenten cognitief grip op concepten als racisme een gerelateerde onderwerpen. Ook stonden zij emotioneel positief ten opzichte van hun persoonlijke/professionele rol in relatie tot processen van uitsluiting in het onderwijs. In week zeven deelde geen van de studenten nog negatieve emoties als schuld en/of schaamte. Wel constateren we dat studenten die, bijvoorbeeld door een eerdere studie, al theoretisch bekend waren met onderwerpen als racisme en wit privilege, eerder in de module positieve emoties (zoals bijv. enthousiasme en hoop) vertoonden. Deze studenten lieten ook zien zich uiteindelijk cognitief verder te ontwikkelen. Studenten voor wie deze onderwerpen nog onbekend waren, lieten gedurende de module zien nog volop bezig te zijn met het verwerken van meer negatieve emoties (zoals bijv. schuldgevoel of schaamte). Bij deze studenten werd nog enige onzekerheid en minder cognitieve ontwikkeling geconstateerd. Dit betekent volgens ons dat er aan het einde van de module nog wel verschillen waren tussen de studenten in het emotioneel vertrouwen dat zij hebben in relatie tot hun rol in het tegengaan van en bespreekbaar maken van racisme in het onderwijs en in het dagelijks leven.

Op basis van onze analyse hebben wij uiteindelijk drie cognitieve/emotionele ontwikkelingspatronen onder de studenten geïdentificeerd: (1) *Het onzeker onbewustzijn ontwikkelingspatroon*. Aan het begin van de module zijn deze studenten nog onbewust van racisme en gerelateerde onderwerpen. Studenten missen bewuste ervaringen op dit gebied in hun eigen leven. Tijdens de module krijgen zij tot op zekere hoogte cognitief grip op deze onderwerpen maar weten dit nog niet om te zetten in professioneel handelen. Deze onzekerheid hangt samen met hun persoonlijke identiteit en ervaringen behorende tot de dominante groep. (2) *Het uitbreidend bewustzijn ontwikkelingspatroon*. Aan het begin van de module laten deze studenten merken dat zij al enig bewustzijn hebben over racisme en gerelateerde vraagstukken. Deze studenten halen ervaringen van uitsluiting van

Een collega leraar vertelt jou het volgende tijdens de pauze:

"Gisteren bespraken we de begrippen vooroordelen en stereotypen. We hielden het mild vanwege hun leeftijd (10, 11 jaar), maar toch leek het erop dat ze extreem negatief waren tegenover Afrikanen en zwarten. Ze plaagden elkaar met Afrikaanse namen en noemden de Afrikaanse kinderen 'bokoe'."

- Wat zou jij je collega adviseren om te doen in zo een situatie?
- Welke tools heb je op school tot je beschikking?

vrienden en/of familie aan. Tijdens de module krijgen deze studenten grip op de onderwerpen en maken daarmee een vertaalslag naar hun persoonlijke-professionele handelen. (3) *Het voortdurende-groei ontwikkelingspatroon*. Aan het begin van de module geven deze studenten aan dat ze meer willen leren over racisme en gerelateerde onderwerpen. Deze studenten starten de module met een al ontwikkeld theoretisch kader over de onderwerpen. Dit kan komen door een vooropleiding in de sociale wetenschappen en/of zelfstudie vanuit persoonlijke interesse. Tijdens deze module wordt de diepgang opgezocht en persoonlijke en professionele verantwoordelijkheid genomen om racisme tegen te gaan.

Studenten leren niet alleen theorie over racisme en gerelateerde onderwerpen, maar maken ook een persoonlijk vormingsproces door.

Voor elk ontwikkelingspatroon blijkt bepaalde cursusinhoud als trigger voor de ontwikkeling te fungeren. Voor de eerste groep was dit voornamelijk de cursusinhoud over wit privilege (bijv. de documentaire 'Zwart als roet', zie kader 'de module'). Voor de tweede groep blijkt vooral de cursusinhoud die verslag doet van racisme in de Nederlandse context waardevol (bijv. het artikel E-RACING SLAVERY, zie kader 'de module'). Voor de derde groep zijn met name de bronnen die ingaan op hoe racisme is ontstaan en zich heeft ontwikkeld over de eeuwen heen een aanvulling.

WAT BETEKENT DIT VOOR DE ONDERWIJSPRAKTIJK?

Ons onderzoek laat zien dat wij ons als onderwijsprofessionals kunnen ontwikkelen rondom het

complexe theoretische construct racisme en gerelateerde onderwerpen. Een intensieve module, zoals die op de Universitaire Pabo aangeboden wordt, is daar een goede manier voor. Tegelijk toont ons onderzoek aan dat het doorlopen van een persoonlijke-professionele ontwikkeling rondom racisme niet makkelijk is. Het is zowel een cognitief als een emotioneel ontwikkelingsproces en op beide vlakken ga je door verschillende ontwikkelingsfasen heen. Dit besef, aan het begin van een leertraject over racisme, is eigenlijk al winst, want wanneer je dit weet kan je cognitieve en emotionele hobbels zien als interne spanningen die fundamenteel zijn voor het leerproces (Hanna, Oostdam, Severiens, Zijlstra, 2019). Dit inzicht vergroot de kans dat je openstaat voor het onderzoeken van racisme en dat je tegelijkertijd het persoonlijke én professionele belang ervan inziet.

De resultaten uit ons onderzoek komen overeen met eerdere studies. Ook daarin wordt belicht dat ontwikkeling op cognitief vlak rondom een thema als racisme vaak samengaat met heftige emotionele reacties (zie bijv. Spanierman & Cabrera, 2015). Deze studies geven aan dat emotionele reacties enerzijds obstakels in de ontwikkeling veroorzaken, anderzijds zouden zij verdere cognitieve ontwikkeling kunnen stimuleren. Dit laatste kwam naar voren in ons onderzoek.

WIL JE ZELF WERKEN AAN JE LEERKRACHT-VAARDIGHEDEN RONDOM RACISME?

Zie het kader op de volgende pagina voor enkele kijk- en leestips en reflectievragen. De volledige studiehandleiding vind je op de website van de Werkplaats Diversiteit: <http://woa.kohnstamm-instituut.nl/index.html>

DE MODULE

Thema(s)	Bronnen en reflectievragen
<i>Ras, Racisme, Verlicht racisme</i>	<p>Online lezing Why can't America think straight about race, even with a black president? (Jhally, 2010). https://www.youtube.com/watch?v=Kkr0cphtLE4</p> <p>Dit webcollege bespreekt de theoretische constructen ras, racisme en verlicht racisme.</p> <p>Reflectievragen hierbij zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe ervaar je deze lezing? - Bespreek een aantal voorbeelden uit je persoonlijke leven met betrekking tot het concept verlichte racisme.
<i>Wit privilege</i>	<p>Online documentaire Zwart als roet (Bergman, 2014) https://www.npostart.nl/2doc/01-12-2014/VPWON_1226620</p> <p>Deze documentaire portretteert een persoonlijke zoektocht rondom het Nederlandse fenomeen Zwarte Piet.</p> <p>Reflectievragen hierbij zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat betekent het om wit te zijn in deze maatschappij? - Hoe zou jij wit privilege definiëren?
<i>Macht, beelden en identiteit</i>	<p>Inleiding uit het boek Wit over Zwart (Nederveen, 1990)</p> <p>Dit boek beschrijft stereotypen die ontwikkeld zijn door witte mensen over zwarte mensen vanaf het einde van de 18e eeuw.</p> <p>Reflectievragen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zie je jezelf vertegenwoordigd in verschillende media? - Hoe denk jij over de inleiding?
<i>(de)kolonialiteit</i>	<p>Artikel (engels) (E)RACING SLAVERY (Weiner, 2014)</p> <p>Dit artikel doet verslag van onderzoek naar welke verhalen worden gedeeld in Nederlandse geschiedenisboeken voor de basisschool van 1980 tot 2013.</p> <p>Reflectievragen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Welke soort geschiedenislessen geef jij? - Wat vind jij van het opnemen van geschiedenislessen vanuit een dekoloniaal perspectief in jouw schoolcurriculum?

FINANCIERING

Ons onderzoek is mede mogelijk gemaakt door financiering vanuit het NRO in het kader van de Junior Comenius Teaching Fellows in 2017.

BRONNEN:

de Oliveira Andreotti, V., Fa'aoi, A., Sitomaniemi-San, J., & Ahenakew, C. (2014). Cognition, affect and relationality: experiences of student teachers in a course on multiculturalism in primary teacher education in Aotearoa/New Zealand, *Race, Ethnicity and Education*, 17:5, 706-728

Hanna, F., Oostdam, R., Severiens, S. E., & Zijlstra, B. J. (2019). Primary student teachers' professional identity tensions: The construction and psychometric quality of the professional identity tensions scale. *Studies in Educational Evaluation*, 61, 21-33.

Spanierman, L. B., & Cabrera, N. L. (2015). The emotions of White racism and antiracism. In *Unveiling Whiteness in the 21st century: Global manifestations, transdisciplinary interventions*, 9-28. Edited Watson, V., Howard-Wager, D., & Spanierman, London: L. Lexington Books.

Van de Werfhorst, H. & Van Hest, E (red.). (2019) *Gelijke kansen in de stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press.